

Karadeniz Bölgesi'nde toptan balık hallerinin yapısal ve pazarlama durumu

Structural and economic condition of wholesale fish markets in Black Sea Region

Mustafa Tolga Tolon* • Deniz Günay • Osman Özden • Hülya Saygı • Dilek İşgören-Emiroğlu

Ege Üniversitesi Su Ürünleri Fakültesi Yetiştiricilik Bölümü, 35040, Bornova, İzmir
*Corresponding Author: tolga.tolon@ege.edu.tr

How to cite this paper:

Tolon, M.T., Günay, D., Özden, O., Saygı, H., İşgören-Emiroğlu, D., 2015. Structural and economic condition of wholesale fish markets in Black Sea Region. *Ege J Fish Aqua Sci* 32(4): 197-204. doi: 10.12714/egejfas.2015.32.4.04

Abstract: In this study it is aimed to create background and resource for improvement plans as well as more comprehensive future studies on wholesale fish markets in Black Sea region of Turkey. The region is very important for seafood production of Turkey which constitutes 73% of total fisheries production however there is no comparative study on the wholesale fish markets of Black Sea region. Comparative analysis on 3 main wholesale fish markets (Samsun, Trabzon and Ordu) of Black Sea region was performed for structural and economic conditions. The data on fishery products and trading volume in 2013 were derived from the official statistical documents of the wholesale fish markets. The remaining data on physical conditions, profile of employees, facilities, services, incomes, expenses, marketing profile and status of the brokers were obtained by face-to-face survey conducted with responsible managers and employees. Moreover, realization of improvement studies in accordance with the regulations of European Union harmonization process have been investigated. Finally, SWOT (strengths, weaknesses, opportunities, threats) analysis was performed in order to assess all aspects of the current state of wholesale fish markets in the region. The trade volume of 3 wholesale fish markets was 13 590 tonnes in 2013 which constitutes 5.51% of total fish trade in Black Sea region. Capacity utilization rates at a low level between 7.6 to 55.48%. The total revenue of the wholesale fish markets in 2013 was 946 thousand Turkish Lira. Although the priority is given to the infrastructural development investments by the Ministry of Food and Agriculture, the desired level could not be obtained in terms of capacity utilization rate, hygiene and marketing opportunities, yet.

Keywords: Black Sea, wholesale fish market, seafood marketing, SWOT analysis

Özet: Su ürünleri üretiminin ve potansiyel pazarının en yüksek olduğu Karadeniz Bölgesi'ndeki toptan balık hallerinin mevcut durumunun karşılaştırmalı olarak ortaya koyulduğu bu çalışma ile su ürünleri dağıtım kanalında önemli bir yeri olan balık hallerinin iyileştirilme çalışmalarının planlanmasına ve ileride yapılacak kapsamlı çalışmalara kaynak oluşturulması amaçlanmıştır. Bu amaçla Türkiye'nin su ürünleri avcılığının %73'ünün sağlandığı Karadeniz Bölgesi'nde faaliyet gösteren Samsun, Trabzon ve Ordu toptan balık hallerinin yapısal ve ekonomik durumları karşılaştırmalı olarak yerinde incelenmiştir. Balık hallerinde 2013 yılında pazarlanan su ürünlerinin türleri ve işlem hacmi verileri hallerin istatistik kayıtlarından; balık hallerinin fiziksel yapısı, çalışanların profili, sağlanan imkân ve hizmetler, gelir ve masraflarını oluşturan kalemler, pazarlama profili, halde faaliyet gösteren komisyoncuların durumu ile ilgili veriler ise hal yönetici, sorumlu ve çalışanları ile yapılan yüz yüze anket sonuçlarından elde edilmiştir. Ayrıca ilgili yönetmelik uyarınca Avrupa Birliği uyum sürecinde öngörülen iyileştirmelerin gerçekleştirme durumu incelenmiştir. Karadeniz Bölgesi'nde faaliyet gösteren balık hallerinin mevcut durumunun tüm yönleriyle değerlendirilmesi amacıyla GZFT (Güçlü Yönler, Zayıf Yönler, Fırsatlar, Tehditler) analizi yapılmıştır. İncelenen 3 balık halinin 2013 yılında kayıtlı toplam işlem hacmi yaklaşık 13 590 ton olup, Karadeniz Bölgesi toplam su ürünleri üretiminin % 5,51'ini pazarladığı görülmektedir. Kapasite kullanım oranları %7,6 – 55,48 arasında düşük düzeydedir. 2013 yılı gelir miktarı 54 bin TL ile 578 bin TL arasında olup toplam gelir 946 bin TL olarak gerçekleşmiştir. Balık hallerinde altyapı geliştirme yatırımlarına öncelik verilmesine rağmen henüz kapasite kullanım oranı, hijyen ve pazarlama imkanları bakımından istenen düzeye ulaşmadığı görülmektedir.

Anahtar kelimeler: Karadeniz, balık hali, su ürünleri pazarlama, GZFT analizi

GİRİŞ

Türkiye'de su ürünleri üretimin yaklaşık % 80'i iç pazarda değerlendirilmektedir. Bu pay içinde yer alan 420 bin ton su ürünleri taze tüketim amaçlı olarak iç pazara sunulurken, 74 bin ton su ürünleri işlenmek üzere balık unu ve yağ fabrikalarına gönderilmektedir (BSGM, 2014). 24790 no'lu Su Ürünleri Toptan ve Perakende Satış Yerleri Yönetmeliği uyarınca

belediye sınırları ve mücavir alanlar içerisinde su ürünlerinin toptan alım ve satımının su ürünleri halinde veya su ürünleri toptan satış merkezinde yapılması zorunludur. Aynı yönetmelik deniz ve iç sulardan yetiştiricilik ya da avcılık yoluyla elde edilen ürünlerin karaya çıkarıldığı belediye ve mücavir alan sınırları içerisinde bulunan toptan satış merkezi aracılığı ile satışını da

zorunlu kılmalıdır.

Pazarlama kanalında toptan satış yerleri olarak tanımlanan balık halleri ilgili yasal mevzuattaki tanımı uyarınca "belediyeler ya da gerçek veya tüzel kişiler tarafından projesine uygun olarak kurulmuş olan, su ürünlerinin açık arttırma ile toptan satışının, muhafazasının, kalite, hijyen ve sağlık kontrolünün ve dağıtımının yapıldığı, kapasitesi 10 ton/gün ve üzeri olan yerler" olarak tanımlanmaktadır (TKB, 2002). Ürünün gerçekçi bir şekilde fiyatlandırılmasına ve tüketiciye sağlıklı ürün sunulmasına olanak tanıyan toptancı halleri özellikle yaş meyve, sebze, kesme çiçek, et ve su ürünleri pazarlama kanalında büyük öneme sahiptir. Su ürünleri dağıtım sisteminde balık halleri, hem balıkçılık yönetimi için gerekli olan balıkçılık bağımlı verilerinin sağlanmasında, hem de satılan ürünlerin orijini, av alanı ve boy yasakları, tazelik, hijyen ve gıda güvenilirliği kriterleri bakımından kontrol altında tutulabilmesi için çok önemli merkezlerdir (Yıldırım ve Akyol, 2012).

Türkiye'de balık halleri ile ilgili ilk kayıtlar 1880'li yıllara dayanmaktadır. Topkapı Sarayı'nın Marmara Denizi kıyısındaki Otluk Kapı ile Ahır Kapı arasında yer alan Dersaadet Balıkhanesi, hem sarayın balık ihtiyacını karşılamak hem de toptan balık pazarı amacıyla kurulan ilk balık halidir. Dersaadet Balıkhanesi 1910 yılında İstanbul Haliç'teki Eminönü ile Unkapanı Köprüsü arasına taşınmış, 1920'li yıllarda ise Eminönü' de yeniden yapılandırılarak modernize edilmiştir (Nazır, 2011). 2013 yılına gelindiğinde Balıkçılık ve Su Ürünleri Genel Müdürlüğü kayıtları uyarınca kurulu buldukları illerin belediye başkanlıklarınca işletilen toplam 10 adet toptan balık hali bulunmaktadır (BSGM, 2013).

Balık hallerinin altyapı, fiziki, teknik ve hijyen şartlarının ayrıntılı olarak tanımlandığı "Su Ürünleri Toptan ve Perakende Satış Yerleri Yönetmeliği" 19.6.2002 tarih ve 24790 sayılı T.C. Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiş ve ilgili yönetmelikte en son değişiklik 14.7.2004 tarihinde yapılmıştır. İlgili yönetmelikte temel amacın, çabuk bozulabilme özelliğine sahip su ürünlerinin, perakendecilere en iyi hijyenik şartlarda ve belli bir düzen içinde pazarlanmasına imkan tanıyan altyapı çerçevesini belirlemek olduğu görülmektedir. Avrupa Birliği normları esas alınarak hazırlanan yönetmelik, kapsam olarak geniş bir çerçeveye sahip olmakla birlikte geçen uzun dönem içinde tüm su ürünleri hallerinde tam olarak uygulanamamış olduğu balık hallerinin incelendiği birçok bilimsel araştırma ile ortaya koyulmuştur (Çankaya, 2005; DPT, 2007; Erdoğan ve Düzgüneş, 2004; Şahin, 2011; Tekinay vd., 2002; Türkyılmaz ve Hasaltuntaş, 2003; Yıldırım ve Akyol, 2012; Yıldırım ve Akyol, 2013). Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne uyum projeleri kapsamında 2010 yılında kabul edilen 5957 Sayılı "Sebze ve Meyveler ile Yeterli Arz ve Talep Derinliği Bulunan Diğer Malların Ticaretinin Düzenlenmesi" hakkındaki kanun, tarifi içerisinde yer alan "diğer mallar" ibaresi ile su ürünlerini de kapsamı içine almaktadır. Bu konuyla ilgili olarak, İTO (2010) tarafından yayımlanan bilgi notunda; 5957 sayılı kanunda yer alan hükümlerin, su ürünleri halleri için de geçerli olmasını ve bu yönde su ürünleri hallerinin mevcut statüsünün yaş meyve ve sebze hallerine paralel olarak kesinleştirilmesi önerilmiştir.

Dolayısıyla bu kanun 24790 no'lu yönetmeliği geçersiz kılmamakla birlikte içeriğini günceller niteliktedir.

2007 yılında yayınlanan Dokuzuncu Kalkınma Planı Balıkçılık Özel İhtisas Komisyonu raporunda Türkiye'de faaliyet gösteren balık halleri genel olarak değerlendirilmiş ve kapasite bakımından en büyük ve pazarlama bakımından da önemli olmasına rağmen halen birçok eksikliği olan İstanbul Balık Hali örnek olarak incelenmiştir. Balık halleri üzerinde yapılan diğer araştırmalar, İstanbul (Erdoğan ve Düzgüneş, 2004; Mol ve Sağlam, 2004; Üçok, 2003; Yıldırım ve Akyol, 2013), İzmir (Mol ve Sağlam, 2004; Yıldırım ve Akyol, 2012), Samsun (Sağlam ve Sağlam, 2010), Trabzon (Dağtekin ve Emeksiz, 2010) ve Çanakkale (Tekinay vd., 2002) balık hallerini araştırma kapsamına almış olup 246,5 ton (TUİK, 2013) ile Türkiye su ürünleri üretiminin yaklaşık %73'ünün sağlandığı Karadeniz Bölgesi'nde faaliyet gösteren balık hallerinin tamamını karşılaştırılmalı inceleyen herhangi bir çalışma literatürde yer almamaktadır.

Bu çalışmada Türkiye'nin en yoğun su ürünleri istihsalinin yapıldığı Karadeniz Bölgesi'nde bulunan toptancı balık hallerinin, ilgili yönetmelik esas alınarak yapısal ve pazarlama durumları yerinde ve karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. Su ürünleri pazarlama kanalının en önemli paydaşlarından birisi konumundaki balık hallerinin mevcut durumları irdelenerek balık hallerinin su ürünleri pazarındaki işlevine dikkat çekmek ve ihtiyaç duyulan iyileştirme çalışmalarının planlanmasında karar vericilere destek olmak amaçlanmıştır.

MATERYAL VE YÖNTEM

Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı'na bağlı Balıkçılık ve Su Ürünleri Genel Müdürlüğü 2013 yılı kayıtlarına göre Türkiye'de faaliyette bulunan toptan balık hallerinden beş adedi Marmara Bölgesi'nde (İstanbul, Kocaeli, Bursa, Çanakkale, Balıkesir), üçü Karadeniz Bölgesi'nde (Samsun, Trabzon, Ordu), birer adedi ise Ege (İzmir) ve İç Anadolu Bölgesi'nde (Ankara) yer almaktadır (Şekil 1).

Bu çalışmada anahtar olarak Karadeniz Bölgesi'nde faaliyet gösteren 3 toptan balık hali (Samsun Büyükşehir Belediye Başkanlığı Su Ürünleri Hali, Trabzon Belediye Başkanlığı Su Ürünleri Hali ve Ordu Belediye Başkanlığı Su Ürünleri Toptan Satış Merkezi) tamsayım yöntemi ile araştırma kapsamına alınarak yerinde incelenmiştir. Balık hallerinin 2013 yılındaki mevcut durum analizi için gerekli olan veriler hal yöneticileri ve sorumlu personel ile yüz yüze yürütülen anket çalışması ve hallerin istatistik kayıtlarından elde edilmiştir. Balık hallerinin karşılaştırılması ve mevzuata uygunluğunun incelenmesi için diğer balık halleri ile daha önce yapılmış çalışmaların sonuçları ve ilgili mevzuattan yararlanılmıştır.

Hal yönetiminden alınan veri ve bilgilerle balık hallerinin fiziksel yapısı, çalışanların profili, sağlanan imkân ve hizmetler, gelir ve masraflarını oluşturan kalemler, pazarlama profili, halde faaliyet gösteren komisyoncuların durumu detaylı olarak

incelenmiştir. Araştırma kapsamına alınan balık hallerinin 2013 yılında işlem hacmi, satışa sunulan su ürünlerinin türleri ve detaylı listesi, avcılık ve yetiştiricilik yoluyla elde edilen türlerin dağılımı ve türler bazında satış miktarları hal müdürlüğü resmi istatistik kayıtlarından elde edilen veriler ile analiz edilmiş ve pazar yapısı ortaya çıkarılmıştır.

Elde edilen veriler ışığında Karadeniz Bölgesi'nde faaliyet gösteren balık hallerinin mevcut durumunun tüm yönleriyle değerlendirilmesi amacıyla GZFT (Güçlü yönler, Zayıf yönler, Fırsatlar, Tehditler) analizi kullanılmıştır. Verilerin düzenlenmesi ve tanımlayıcı istatistik SPSS v.22 paket programı yardımıyla yapılmıştır.

Şekil 1. Türkiye'de faaliyet gösteren balık hallerinin bölgesel dağılımı
Figure 1. Distribution of wholesale fish markets in Turkey

BULGULAR

Yapısal Durum ve Hizmetler

Araştırma kapsamındaki hallerin faaliyete geçiş tarihi bakımından en eskisi 1983 yılında kurulan Trabzon balık halidir. Ordu ve Samsun balık halleri ise sırasıyla 2007 ve 2008 yıllarında faaliyete başlamıştır. Yerleşim bölgeleri bakımından incelendiğinde Trabzon ve Ordu balık hali deniz kıyısında, Samsun balık hali ise sahil şeridinden 10 km uzakta yer almaktadır. Hallerin stratejik yerleşimi bakımından değerlendirildiğinde Trabzon balık halinin şehir merkezi sınırları içinde, Ordu ve Samsun balık hallerinin ise şehir merkezine sırasıyla 3 ve 7 km uzaklıkta konumlandığı tespit edilmiştir.

Balık hallerinin tümünde işletme bürosu, otopark, kafeterya, soğuk hava deposu, işleme ve paketleme ünitesi, yükleme ve boşaltma platformu, buz üretim ünitesi, arıtma ünitesi, otomatik tartım platformu, elektrik, su ve kanalizasyon altyapısı bulunmaktadır.

Samsun ve Ordu Balık Hali'nin lavabo, tuvalet ve diğer yapısal hizmet alanları hijyenik bakımdan iyi durumda iken Trabzon balık halinde eksiklikler göze çarpmaktadır. Ordu ve Samsun balık hallerinin güvenliği 24 saat güvenlik personeli ile sağlanırken Trabzon balık halinde güvenlik personeli istihdam edilmemiştir (Tablo 1).

Tablo 1. Karadeniz balık hallerinin yapısal durumu ve mevcut varlıklar
Table 1. Structural condition and current assets of Black Sea wholesale fish markets

	Samsun Balık Hali	Trabzon Balık Hali	Ordu Balık Hali
Otomatik tartı sistemi (adet)	1	2	2
Soğuk hava depoları (adet)	1	1	1
İşleme ve paketleme ünitesi (adet)	1	2	2
Yükleme ve boşaltma platformu (adet)	1	2	1
Buz üretim ünitesi (adet)	1	2	1
İşletme bürosu (adet)	1	1	1
Otopark (adet)	1	1	1
Kafeterya (adet)	1	1	1
Arıtma ünitesi (adet)	1	2	2
Güvenlik personeli	var	yok	var
Elektrik	var	var	var
Su	var	var	var
Kanalizasyon	var	var	var

Su ürünlerinin balık haline transferinde kullanılan araçların tümü soğutma sistemli frigorifik taşıtlardır. Ancak, Trabzon balık halinde frigorifik taşıtların yanında üstü açık kara taşıtları da su ürünleri nakliyesinde kullanılmaktadır. Su ürünlerinin balık haline taşınması ve muhafazası için tüm balık hallerinde strafor kutuların yanında tahta kasalar da kullanılmaya devam edilmektedir.

Balık hallerinde komisyoncu ve alıcıların kullanımına yönelik internet hizmeti sağlanmamaktadır. Ayrıca halde satışa sunulan ürünlerin günlük miktar ve fiyatları internet üzerinden yayınlanmamakta ve balık hallerinin tanıtım ve hizmetlerine yönelik internet siteleri de bulunmamaktadır.

İdari Yapı ve Personel Durumu

İncelenen balık hallerinde çalışan personel sayısı 2 ile 11 arasında değişmektedir. Balık hallerinin tümü kurulu oldukları ilin belediye başkanlıkları tarafından işletilmektedirler. Ordu ve Samsun balık hallerinin idari yönetiminde bir hal müdürü ve bir sorumlu personel görev alırken, Trabzon balık hali müdürü, meyve ve sebze hali ve balık halinin yöneticisi olarak ikili görev yapmaktadır (Tablo 2).

Tablo 2. Karadeniz balık hallerinde çalışan personel ve yönetici sayıları
Table 2. Number of staff and managers employed in Black Sea wholesale fish markets

	Samsun Balık Hali	Trabzon Balık Hali	Ordu Balık Hali
Yönetici (kişi)	2	1	2
İşçi (kişi)	9	1	4

Hal müdürlerinin tamamı üniversite mezunu ve 4 ile 7 yıl arasında deneyime sahiptirler. Balık halinden sorumlu olan personelin eğitim durumu değerlendirildiğinde, Trabzon ve Ordu balık hali sorumlularının lise mezunu, Samsun balık hali sorumlusunun ise su ürünleri fakültesi mezunu olduğu görülmektedir. Hallerde görevli işçilerin tümü orta öğretim mezunu ve halin bağlı olduğu belediyelerin işçi kadrosunda istihdam edilmektedirler.

Pazarlama ve Ekonomik Durum

Ordu ve Samsun balık hallerinin kuruldukları yıllardaki ilk yatırım bedelleri 1 milyon TL ile 3.5 milyon TL olarak kayıtlarda yer almaktadır. Yaklaşık 30 yıl önce tesis edilmiş olan Trabzon

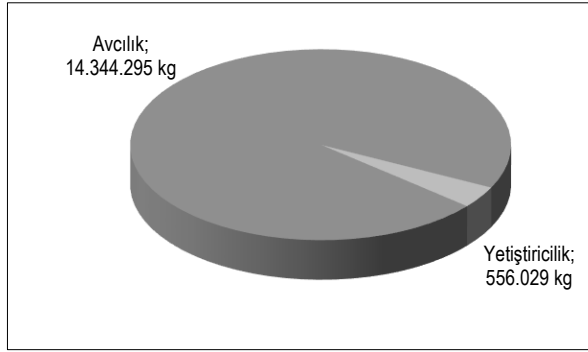
balık halinin ise ilk yatırım bedeline ait resmi kayıtlara ulaşılamamıştır.

Hallerin başlıca gelir kalemleri satışa sunulan ürünün kg başına ağırlığı üzerinden alınan %2 oranındaki rüsum vergisi, buz satışı, hizmet bedeli, yer tahsis kirası, hal işgal ücreti, kamyonet durak ücreti, otopark ücreti ve ürün tartım (kantar) ücretidir. Balık hallerinin tümünde ana gider kalemlerini personel maaşları, elektrik, su ve bakım-onarım giderleri oluşturmaktadır. İncelemeye alınan balık hallerinin 2013 yılı gelir miktarı 54 bin TL ile 578 bin TL arasında olup toplam gelir 946 bin TL olarak gerçekleşmiştir.

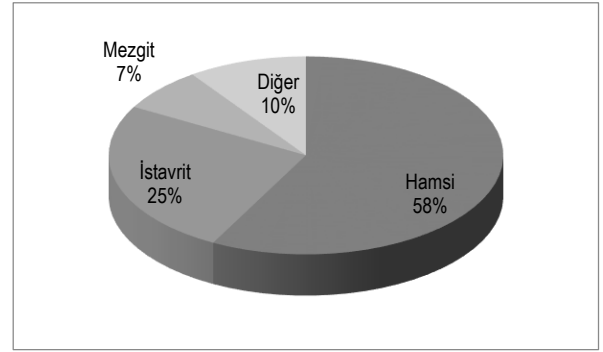
Balık hallerinde faaliyet gösteren komisyoncu firmaların halde çalışmaları için halin işletmecisi olan belediye başkanlığına başvurarak istenilen belgeleri sunmaları gerekmektedir. Ayrıca balık hali sorumlu mühendisinden de komisyoncu için halde çalışabilir onayı istenmektedir. Ordu balık halinde 3, Samsun balık halinde 7, Trabzon balık halinde ise 17 komisyoncu faaliyet göstermektedir (Tablo 3). Balık hallerinin yönetmelik gereği sadece perakendecilere satış yapmalarına izin verilmiş olmasına rağmen Trabzon ve Ordu balık hallerinden tüm alıcıların yararlandığı görülmektedir. Samsun balık halinden ise faaliyet gösteren komisyoncularla bağlantılı tüm alıcıların yararlandığı belirtilmektedir. Balık haline su ürünlerinin yoğun olarak geldiği av sezonunda halden yararlanan ortalama müşteri sayısı Ordu balık halinde 40, Samsun balık halinde ise 250 olarak bildirilmektedir. Trabzon balık halinin müşteriler bakımından giriş ve çıkış kontrolünün yapılmaması nedeniyle müşteri sayısı bilinmemektedir. Satışa sunulan ürünler Trabzon ve Samsun balık halinde sabah erken saatlerde düzenlenen (04:00-07:00) açık arttırma usulüyle pazarlanmaktadır. Trabzon balık halinde pazarlık usulü de sıklıkla kullanılmaktadır. Ordu balık halinde ise sadece pazarlık usulüyle satış yapıldığı bildirilmiştir. Su ürünlerinin açık arttırma yöntemiyle satışı işletmecinin yetki verdiği satış memurlarının denetiminde yapılmaktadır. Samsun ve Ordu balık halinde alıcı ve satıcı arasında ödeme konusunda ve açık arttırma sırasında anlaşmazlıklar görülebilmektedir. Elektronik ortamda uzaktan açık arttırma yöntemi ile pazarlama henüz hiçbir balık halinde kullanılmamaktadır.

Tablo 3. Karadeniz balık hallerinin ekonomik profili
Table 3. Economic profile of Black Sea wholesale fish markets

	Samsun Balık Hali	Trabzon Balık Hali	Ordu Balık Hali
İlk yatırım bedeli (TL)	3.500.000	-	1.000.000
Kuruluş kapasitesi (ton/yıl)	20000	10000	10000
Komisyoncu firma sayısı (adet)	7	17	3
İşlem hacmi (ton)	11097,71	2484,88	761,7
Kapasite kullanım oranı (%)	55,48	24,85	7,6
Gelir kalemleri	Rüsum, hizmet bedeli, otopark	Rüsum, hal işgal ücreti, kamyonet durak ücreti, emanet kirası, tartım ücreti	Rüsum, buz satışı, yer tahsis kirası

Şekil 2. Karadeniz balık hallerinde pazarlanan su ürünlerinin üretim dağılımı
Figure 2. Source of seafood traded in Black Sea wholesale fish markets

Şekil 3. Karadeniz balık hallerinde en fazla işlem gören türlerin dağılımı
Figure 3. Most trading species in Black Sea wholesale fish markets

Balık hallerinde pazarlanan türlerin kaynağı incelendiğinde %96'lık kısmının avcılık, %4'ünün ise yetiştiricilik ile elde edildiği görülmektedir (Şekil 2).

Balık hallerinin 2013 yılı işlem hacmi toplam 13590 ton olarak kaydedilmiştir. En yüksek işlem hacmi 11097,7 ton ile Samsun balık halidir. Hallerde en fazla işlem gören türlerin başında yaklaşık 8288 ton ile Hamsi (*Engraulis encrasicolus*) gelmektedir. Karadeniz'de en çok avlanan bir diğer tür olan istavrit (*Trachurus trachurus*) yaklaşık 3637 ton ile Karadeniz balık hallerinde ikinci en büyük işlem hacmine sahiptir (Şekil 3).

Pazarlanan türler içinde %10'luk bölümü oluşturan diğer balık türleri ise işlem hacmi sırasına göre; Barbun (*Mullus surmelatus*), Alabalık (*Oncorhynchus mykiss*), Palamut (*Sarda sarda*), Somon (*Salmo trutta labrax*), Kefal (*Mugil cephalus*), Levrek (*Dicentrarchus labrax*), Tirsi (*Alosa fallax nilotica*), Çipura (*Sparus aurata*), Çinekop (*Pomatomus saltatrix*), Sardalya (*Sardina pilchardus*), Kalkan (*Psetta maxima*), Zargana (*Belone belone*), Torik (*Sarda sarda*), Lüfer (*Pomatomus saltatrix*) ve Kırlangiç (*Triglia lucerna*) balıklarıdır (Tablo 4).

Tablo 4. Karadeniz balık hallerinde 2013 yılında işlem gören türler ve miktarları
Table 4. Trade volumes and species of Black Sea wholesale fish markets

Türler	Samsun Balık Hali (kg)	Trabzon Balık Hali (kg)	Ordu Balık Hali (kg)	Toplam İşlem Hacmi (kg)
Hamsi (<i>Engraulis encrasicolus</i>)	5 974 920	1 774 794	538 525	8 288 239
İstavrit (<i>Trachurus trachurus</i>)	3 141 060	360 375	135 135	3 636 570
Mezgit (<i>Merlangius euxmus</i>)	932 040	76 505	7 250	1 015 795
Barbun (<i>Mullus surmelatus</i>)	235 450	46 120		281 570
Alabalık (<i>Oncorhynchus mykiss</i>) (Kültür)	105 100	92 380		197 480
Palamut (<i>Sarda sarda</i>)	68 393	39 050	55 860	163 303
Somon (<i>Salmo trutta labrax</i>) (Kültür)	139 800		21 850	161 650
Kefal (<i>Mugil cephalus</i>)	88 800	27 045		115 845
Levrek (<i>Dicentrarchus labrax</i>) (Kültür)	94 680	18 739	2 090	115 509
Tirsi (<i>Alosa fallax nilotica</i>)	63 960	23 920		87 880
Karışık	82 080			82 080
Çipura (<i>Sparus aurata</i>) (Kültür)	80 640		750	81 390
Çinekop (<i>Pomatomus saltatrix</i>)	39 000	23 531	240	62 771
Sardalya (<i>Sardina pilchardus</i>)	37 100			37 100
Kalkan (<i>Psetta maxima</i>)	8 440	1 018		9 458
Zargana (<i>Belone belone</i>)	6 250			6 250
Torik (<i>Sarda sarda</i>)		894		894
Lüfer (<i>Pomatomus saltatrix</i>)		368		368
Kırlangiç (<i>Triglia lucerna</i>)		143		143
Toplam	11 097 713	2 484 882	7 617	13 590 212

Son beş yılda balık hallerinde işlem gören türlerde bir değişiklik olmadığı ancak balık halinde pazara sunulan ürün miktarında azalma olduğu yöneticiler tarafından bildirilmektedir. İncelenen balık hallerinin kapasite kullanım oranları % 7,6 (Ordu balık hali) , %24,9 (Trabzon balık hali) ve % 55,48 (Samsun balık hali) olarak değişmektedir.

İyileştirme Çalışmaları ve Sorunlar

Araştırma kapsamındaki balık hallerinde gıda güvenliği (HACCP) kriterleri uyarınca gerekli düzenlemeler sadece Samsun balık halinde görülmektedir. Bunlar; işleyiş düzenlemeleri, giriş-çıkış noktalarının belirlenmesi ve su ürünlerinin bozulmaması için gerekli şartların hazırlanması şeklinde görülmektedir. Avrupa Birliği uyum süreci bakımından öngörülen iyileştirmeler kapsamında, büroların önünde müzayede alanında ve satışla ilgili bölümde baş kesme ve buz kesme gibi işlemlerin yapılmaması, ürünlerin muhafaza edildiği kaplarda tek tür bulundurulması gibi kriterlere tüm hallerde uyulmaktadır.

Lavabolarda modern sıhhi tesisat ve gerekli dezenfektan kullanımı zorunluluğuna sadece Samsun balık halinde uyulmaktadır. Hayvan ve haşaratla mücadele konusunda Samsun ve Ordu balık halinde gerekli önlemlerin alındığı Trabzon halinin ise üstü açık olması nedeniyle çok miktarda martının bulunduğu ve alınan önlemlerin yetersiz kaldığı

görülmüştür. Sadece Ordu balık halinde ürün sergi tezgâhları yerden yüksek konumda yerleştirilmektedir. Trabzon balık hali dışındakilerde personelin önlük, çizme ve benzeri iş kıyafetleri giymesi ve kimlik kartı taşıması kriterlerine uyulmaktadır.

Balık hallerinin tümünde Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı İl Müdürlüğü'ne bağlı kontrolörler tarafından denetlemeler yapılmakta olup denetleme sıklığı yılda bir kez düzeyindedir. Haftalık ve günlük rutin kontroller ise Samsun ve Ordu balık hallerinde hal sorumluları tarafından gerçekleştirilmektedir.

Balık hallerinin en önemli sorunları olarak; Trabzon balık halinin hem il çevresinden, hem de Van, Kars ve diğer doğu illerinden çok fazla alıcı gelmesi karşısında kapasitesinin düşük olması; Samsun balık halinin ise mevzuat eksikliği, kurumsal kimliğe kavuşamamış olması ve belediye denetimlerinin eksikliği hal yöneticileri tarafından bildirilmektedir. Yöneticilerin çözüm önerileri ise; Trabzon için uluslararası standartlara uygun yeni hal inşa edilip kapasite artırılması, Samsun balık halinde ise mevzuat düzenlemeleri ile halin kurumsal kimlik kazanması ve belediyenin işletmecilik yerine denetleme görevini üstlenmesi olarak belirtilmektedir.

GZFT Analizi Sonuçları

Araştırmada elde edilen anket sonuçları ve verilerden yararlanarak yapılan güçlü ve zayıf yönler, fırsatlar ve tehditler analizi sonuçları [Tablo 5](#)'de verilmiştir.

Tablo 5. Karadeniz balık hallerinin güçlü, zayıf yönleri, fırsatlar ve tehditler analizi (GZFT)

Table 5. Strengths, weaknesses, opportunities and threats (SWOT) analysis of Black Sea wholesale fish markets

Güçlü yönler	Zayıf yönler
<ul style="list-style-type: none"> Türkiye'nin en yüksek kişi başı yıllık su ürünleri tüketiminin olduğu bölgede faaliyet göstermesi ve su ürünleri pazarının devamlı aktif olması Türkiye su ürünleri istihsalının %71'inin Karadeniz bölgesinden sağlanması Denize yakın konumları nedeniyle ürünün en taze halde pazara sunulması AB uyum kriterlerine uygun ve modern bir yapıda inşa edilmiş olmaları 	<ul style="list-style-type: none"> Bölge su ürünleri pazarı potansiyeli karşısında kapasite kullanım oranlarının düşük olması Uzmanlaşmış personel ve kalifiye olmayan personel istihdamının yetersizliği Hal yönetiminde su ürünleri mühendisi istihdamının yetersizliği Pazara sunulan ürün kayıtlarının tam olarak tutulmaması Hal işletmeciliği için bölgedeki özel sektörün ilgi göstermemesi Hem işleten hem de denetleyen kurumun belediyeler olması ve denetim mekanizmasının tam olarak çalışmaması
Fırsatlar	Tehditler
<ul style="list-style-type: none"> Yetiştiricilik yoluyla sağlanan su ürünlerinin işlem hacminin yıldan yıldan devamlı olarak artışı göstermesi, bölgede yetiştiriciliğe karşı artan ilgi ve artan ürün çeşitliliği Bölgedeki yüksek su ürünleri tüketimine bağlı olarak potansiyel tüketicilerin diğer bölgelere oranla tüm dönemlerde daha yüksek sayıda olması Marmara ve Batı bölgelerinden ürün sağlanması oldukça maliyetli olan İç Anadolu ve Doğu Anadolu bölgeleri pazarına yakın konumu 5957 no'lu yenilenen hal yasasının balık hallerini de kapsamına alması ve hallerin günümüz şartlarına uygunluğunun ilgili kanun ile düzenlenmesi Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı Su Ürünleri Bilgi Sistemi'nin önümüzdeki 3 yıl içinde tam olarak faaliyete geçmesi ile bölgede istihsalı yapılan su ürünlerinin öncelikle istihsal bölgesindeki balık halinde kayıt altına alınması ve bu sayede hallerin işlevselliğinin artırılmasının amaçlanması 	<ul style="list-style-type: none"> İstanbul ve Ankara gibi su ürünleri perakende pazarının geniş olduğu büyük illere üreticinin ürünü doğrudan pazarlaması Kaçak ve yasadışı avcılığın halen bölgede göz ardı edilemez düzeyde olması ve bu yolla sağlanan ürünlerin kayıt altına alınmadan doğrudan tüketiciye satılabilmesi, karaya çıkış noktasında takip edilememesi Diğer denizlerimizde olduğu gibi Karadeniz'de de avcılık yoluyla elde edilen su ürünleri miktarının ve ürün çeşitliliğinin son beş yılda devamlı olarak azalması ve azalmaya devam edecek olması

TARTIŞMA VE SONUÇ

Avrupa Birliği Komisyonu'nun su ürünleri pazarının genel organizasyonu yönetmeliğinde (EC, 2000) belirtilen su ürünleri pazarlamasında uyulması gereken hijyen, kalite standartları dikkate alınarak Tarım ve Gıda Bakanlığı tarafından hazırlanan 24790 no'lu yönetmelik uyarınca balık hallerinin modern bir yapıya ulaştırılması hedeflenmektedir. Ancak incelenen balık hallerinin hijyen konusunda ilgili yönetmeliğe tam olarak uygun olmaması öncelikle gıda sağlığı açısından önem taşımaktadır. Mol ve Sağlam (2004)'ın Türkiye'deki balık hallerinde çalışanların soyunma odalarının hijyenik olmadığı, işçi sağlığının kontrol altında olmadığı, sıcaklık kontrol sistemi, hijyenik atık sistemi, böcek, kuş, vb. kontrolünün olmadığı gibi ifade ettikleri pek çok eksiklik, Trabzon balık hali başta olmak üzere Karadeniz'deki diğer balık hallerinde de farklı düzeylerde görülmektedir.

Balık hallerinin ilgili yönetmeliğe uygun olarak faaliyet göstermesini kontrol eden denetim mekanizmasının işlevselliğini kaybettiği birçok balık halinde görülmüştür. Balık hali yöneticileri, denetlemelerin Tarım ve Gıda Bakanlığı tarafından yılda bir veya iki kez düzenlendiğini daha sık rutin kontrollerin ise halin bulunduğu ilin belediye birimlerince yapıldığını ifade etmişlerdir. Ancak Köse vd. (2010)'ın da bildirdiği gibi balık hallerinin yerel belediyelerce kontrolü denetlemede kontrolsüzlüğe neden olabilmektedir. İncelenen hallerin denetleyicisi olan belediyelerin aynı zamanda işletmeci statüsünde olması denetleme mekanizmasının katı bir şekilde uygulanmasına engel olabilmektedir. 5957 no'lu yenilenen hal kanunu, hal işletmeciliğinde özel sektörün de yer alabilmesine olanak tanıyan hükümleri ile işletmeci-denetleyen ayrımının yakın bir süre içinde düzenlenmesini sağlayabilecektir. Her ne kadar yenilenen mevzuat ile eksiklikler kapatılmaya çalışılsa da bunların uygulamaya aktarılması ve sürdürülebilirliği her zaman kurumsal denetlemelerle mümkün olamayacağı açıktır. Denetlemelerden daha öncelikli olarak halde faaliyet gösteren satıcılar ve hal yöneticilerinin su ürünlerinde gıda güvenliğine uygun koşullar ve hallerin hijyeni konusunda eğitimi ve bilinç düzeylerinin yükseltilmesi öz denetim mekanizmasının oluşmasını ve devamını sağlayabilecektir (Piumsombun, 2001). Mesleki eğitimleri göz önüne alındığında özellikle yönetici ve sorumlu statüsünde daha fazla su ürünleri mühendisinin balık hallerinde istihdam edilmesi çalışanların eğitimi ve bilinçlendirilmesi sürecine de büyük katkı sağlayabilecektir.

Erdoğan ve Düzgüneş (2004) hale getirilen su ürünlerinin tazelik değerlendirmesi göz önüne alındığında balık halleri için ideal kurulum ve faaliyet bölgelerinin deniz kıyısında olması önem taşıdığını savunmaktadırlar. Benzer olarak, bu çalışmada incelenen Trabzon ve Ordu balık hallerinin de deniz kıyısında kurulmuş olması hale ürün getiren firmaların lojistik masrafları ve halde pazarlanan ürünlerin tazelik düzeyini

koruyarak satışa sunulması bakımından avantaj olarak kabul edilmektedir. Bununla birlikte, Trabzon balık halinin deniz kıyısında olmasına rağmen şehir merkezine çok yakın konumda bulunması, hale ürün taşıyan araçların çok fazla trafik sıkışıklığına maruz kalmasına neden olmaktadır. Ayrıca şehir merkezi sınırları içinde yer alan değerli bölgede konumlanan halin yoğun yerleşim ve karayolu ulaşım yapıları nedeniyle daha geniş bir yapıya sahip olması mümkün görülmemektedir. Bu durum, halin modernizasyonu sonrasında artması öngörülen işlem hacmi karşısında gereksinim duyulacak kapasite artışına engel olabilecek bir etkidir. Dünyada benzer konumdaki haller incelendiğinde, avın doğrudan balık halinin iskelesine çıkarılması bir başka deyişle en az transfer ile pazara sunulması ürün tazeliği kıstasları yönünden tercih edilmekte olup hallerin yerleşim planlamasında bu konu göz önünde bulundurulmaktadır. Ayrıca maliyet bakımından değerlendirildiğinde, Almanya gibi birçok Avrupa ülkesinde demiryolu taşımacılığının da kullanıldığı görülmektedir (Cadilhon vd., 2003). Karadeniz Bölgesi'nin demiryolu taşımacılığına uygun olmaması, deniz yolu imkânlarının daha etkin kullanılmasını gerektirmektedir. Bu amaçla balık hallerinin konum olarak şehir merkezi dışında, deniz kıyısında ve bölgenin ana balıkçı barınağı ile bütünleşik olarak planlanması gerekliliği açıktır. Ancak, Karadeniz sahilindeki birçok liman ve barınağın ihtiyaca cevap vermemesi, yavaşma, ürün boşaltma ve yükleme imkânlarının kısıtlı olması (OTB, 2014) balık halleri kapasitelerine uygun bütünleşik liman ve barınakların planlanması gerekliliğini de beraberinde getirmektedir. Son yıllarda Tarım Bakanlığı Su Ürünleri Bilgi Sistemi altyapısına uygun yavaşma limanları ihtiyacı belirlenmiş ve var olan balıkçı limanları kapasite bakımından yenilenmeye başlanmıştır (ÖİK, 2014).

Türkiye'nin su ürünleri avcılığının %73'ünün sağlandığı Karadeniz Bölgesi'nde incelenen 3 balık halinin işlem hacmi, Karadeniz toplam su ürünleri üretiminin sadece %5,51'inin bu hallerde pazarlandığını göstermektedir. Türkiye İstatistik Kurumu (TUİK, 2013) kayıtları incelendiğinde Karadeniz'deki su ürünleri istihsalinin 119 690 tonunun komisyoncu (kabzımal ve tüccarlar) 1772 tonunun ise kooperatifler ve birlikler aracılığı ile pazarlandığı rapor edilmektedir. Buna göre incelenen balık hallerinin kayıtlı işlem hacimleri ile karşılaştırıldığında yaklaşık 107,9 bin ton su ürünleri bölge balık hallerine gelmeden pazara sunulduğu ortaya çıkmaktadır. Bu durum balık hallerinin su ürünleri dağıtım kanalındaki payının oldukça düşük olduğunu bir kez daha göstermektedir. Balık hallerinin kapasitelerinin yetersizliği nedeniyle avcılığın büyük bir bölümünün doğrudan İstanbul, Kocaeli, Bursa ve Ankara balık hallerine gönderildiği ve su ürünlerinin balık hali dışında pazarlandığı üreticiler tarafından ifade edilse de incelenen balık hallerinin kuruluş kapasitelerinin yarısını bile kullanmadığı görülmektedir. Balık hallerinin sistem dışı kaldığı dağıtım kanalında su ürünlerinin kayıt dışı pazarlanması ve değerini bulamaması önemli

sakıncalardır. Karadeniz bölgesi su ürünleri pazarına yönelik yapılan diğer çalışmalar da pazarlama sistemindeki benzer olumsuzluklara değinmektedirler (Çankaya, 2005; OTB, 2014; Sağlam ve Sağlam, 2010).

Sonuç olarak yaklaşık 30 yıllık bir geçmişe sahip olan ve halen meyve ve sebze hali ile birlikte işletilen Trabzon balık hali modern bir yapıda ve yönetmelikte öngörülen tüm hizmetleri sağlayacak şekilde yeniden yapılmalıdır. Yakın zamanda inşa edilen Samsun ve Ordu balık hali ise bir takım eksiklikleriyle birlikte günümüz şartlarına uygun yapıda olmasına rağmen özellikle Ordu balık halinin kapasite kullanım oranı oldukça düşüktür. Su ürünleri üretiminin ve potansiyel pazarının en yüksek olduğu Karadeniz bölgesindeki toptan balık hallerinin

mevcut durumunu karşılaştırmalı olarak ortaya koyulduğu bu çalışma, su ürünleri dağıtım kanalında çok büyük bir öneme sahip olan balık hallerinin iyileştirilme çalışmalarının planlanmasında ve ileride yapılacak daha kapsamlı çalışmalara kaynak oluşturabilecektir.

TEŞEKKÜR

Bu çalışma Ege Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri tarafından desteklenen (11-SÜF-31) no'lu Araştırma Projesinden üretilmiştir. Ege Üniversitesi Rektörlüğü'ne ve Ege Üniversitesi Su Ürünleri Fakültesi Yetiştiricilik Bölüm Başkanlığı'na finansal ve bilimsel destekleri için, araştırma kapsamındaki balık hallerinin yönetici ve personeline sağladıkları bilgiler ve veriler için teşekkür ederiz.

KAYNAKLAR

- BSGM., 2013. Su Ürünleri Toptan Satış Yerleri. Balıkçılık ve Su Ürünleri Genel Müdürlüğü <http://www.tarim.gov.tr/BSGM/Belgeler/Icerikler/Su_Urunleri_Altiyapilari/_su_urunleri_toptan_satis_yerleri.pdf> (21.08.2014)
- BSGM., 2014. Su Ürünleri İstatistikleri. Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, Balıkçılık ve Su Ürünleri Genel Müdürlüğü, Ankara, 13 p.
- Cadilhon, J.J., Fearn, A. P., Hughes, D. R., Moustier, P., 2003. Wholesale markets and food distribution in Europe: new strategies for old functions. Department of Agricultural Sciences, Imperial College London (Wye Campus).
- Çankaya, A., 2005. Trabzon İlinde Su Ürünleri Sektörünün Mevcut Durumu ve Geleceği. *Yunus Araştırma Bülteni*, 2005 (3), pp.3-4, Trabzon.
- Dağtekin, M., Emeksiz, F., 2010. Trabzon İlinde Su Ürünleri Üretimi ve Pazarlama Yapısı. (Yüksek Lisans Tezi), Çukurova Üniversitesi, Adana.
- DPT., 2007. Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı Su Ürünleri Özel İhtisas Komisyonu Raporu. Devlet Planlama Teşkilatı, Ankara.
- EC., 2000. Council regulation on the common organisation of the markets in fishery and aquaculture products, European Commission, Reg.No.104, Brussels.
- Erdoğan, N., Düzgüneş, E., 2004. Karşılaştırmalı Bir Yaklaşımla İstanbul Balık Hali. *Ulusal Su Günleri*, İzmir.
- ITO, 2010. İstanbul Su Ürünleri Hali, Bilgi Notu, Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Şubesi, 15 Nisan 2010, İstanbul, p.17
- Köse, S.G., Tokay, N.M., Baygar, S., Özer, T., Çolakoğlu, N.P.A., Alçiçek, Z., 2010. Türkiye'deki su ürünleri işleme sektörünün durumu sorunları ve çözüm önerileri. In: Türkiye Ziraat Mühendisliği VII. Teknik Kongresi, 11-15 Ocak, Ankara.
- Mol, S., Sağlam, Ö. E., 2004. Investigating Seafood Marketing Conditions in Some Important Turkish Seafood Markets in Comparison with European Countries. *Turkish Journal of Fisheries and Aquatic Sciences*, 4(2).
- Nazır, B., 2011. Dersaadet'te ticaret. İstanbul Ticaret Odası Yayınları (Sayı 2010-109), İstanbul.
- OTB., 2014. Karadeniz'de balıkçılık ve sorunları. Ordu Ticaret Borsası Yayınları, Ordu, 32 p.
- ÖİK., 2014. Onuncu Kalkınma Planı 2014-2018. Su Ürünleri Özel İhtisas Komisyonu Raporu, T.C.Kalkınma Bakanlığı, Ankara.
- Piumsombun, S., 2001. Production, accessibility, marketing and consumption patterns of freshwater aquaculture products in Asia: A cross country comparison. *FAO Fisheries Circular* (973).
- Sağlam, N. E., Sağlam, C., 2010. Samsun Balık Halinde 2007-2010 Yılları Arasında İşlem Gören Türlerin İncelenmesi ve Hal İçerisindeki İşletmeler Genel Bir Bakış. *Ege J Fish Aqua Sci*, 27(4): 241-261
- Şahin, Y., 2011. AB ve iş dünyası: Balıkçılık sektörü. İKV Değerlendirme Notu (38).
- Tekinay, A. A., Alpaslan, M., Özen, Ö., Akyüz, P., Güroy, D., 2002. 1996-2001 Yılları Arasında Çanakkale Balık Hali'nde Pazarlanan Su Ürünleri ve Çanakkale Bölgesi Üretim Miktarlarının Karşılaştırılması. *Ege J Fish Aqua Sci*, 19(3-4), İzmir, 445-463.
- TKB., 2002. Su Ürünleri Toptan ve Perakende Satış Yerleri Yönetmeliği, T.C. Tarım ve Köyşleri Bakanlığı, No: 24790.
- TÜİK., 2013. Su Ürünleri İstatistikleri. Türkiye İstatistik Kurumu, Ankara.
- Türkyılmaz, T., Hasaltuntaş, O., 2003. Su Ürünleri Toptan ve Perakende Satış Yerleri Yönetmeliğinin Getirdikleri. *Yunus Araştırma Bülteni*, 2003(1).
- Üçok, D., 2003. İstanbul Balık Hali'nin Hijyenik Durumunun Belirlenmesi. Yüksek lisans tezi, Danışman Mol, S., İstanbul Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Yıldırım, B. R., Akyol, O., 2012. İzmir Balık Hali: Mevcut Durum, pazarlanan türler (2007-2011) ve Sorunlar. *E.Ü. Su Ürünleri Dergisi*, 29(4), 151-155. doi: 10.12714/egejfas.2012.29.4.01
- Yıldırım, B. R., Akyol, O., 2013. İstanbul balık halinin fiziki koşulları ve pazarlanan türler (2007-2011). *Su Ürünleri Dergisi*, 30(1).